

DOI: <https://doi.org/10.15407/preislamic2021.02.053>

UDC 94(354)(093)

**ON THE USE OF THE TERM “KUDURRU” IN RELATION
TO THE MONUMENTS OF THE MIDDLE BABYLONIAN PERIOD
(BEGINNING OF THE 16th TO THE MIDDLE 12th CENTURIES BC)**

V. N. Dubovskaya

Researcher of the National Art Museum of the Republic of Belarus
Minsk, National Art Museum of the Republic of Belarus
valeria.dubovskaya@gmail.com

Kudurru is one of the most famous complex of monuments of the Kassite ruling in Babylonia. Traditionally, they are defined as “boundary stones”, but until now, the legitimacy use of this term is controversial. The function of these monuments probably extends beyond the documentary record of the royal land grant, which does not allow us to perceive these artifacts exclusively as territorial markers and information carriers about land holdings. It is an open question how the Babylonian culture defined the objects that are traditionally called kudurru. The texts of the monuments simultaneously contain several words related to both the royal benefit and the divine punishment for the crime. Analysis of the named text fragments reveals that the creators of the stones shared directly the land border, which was called “kudurru”, and the monument itself – *narû*. The latter term is traditional for the royal stele, and it also suggests that the stone artifacts of the Kassite time were much more complex in their function than simply guarding the boundaries of the land. The difference in potential crimes aimed at kudurru and *narû* also highlights the disparity in their nature and functions. The actions associated with the *narû* determine its physicality and threaten not so much to destroy it as to make it invisible. To hide the stone or change the information on it is tantamount to destruction and is punishable by the gods. The word kudurru is used in a series of natural or artificial boundaries that separate lands. According to this, kudurru cannot be destroyed as a land marker. The functions of the stone monuments and what the Babylonian culture understood by the word kudurru do not coincide. Identifying them with *narû* raises the question whether they were not more closely related to the royal stele in their function than to the usual border marker.

Keywords: Babylonia, Kassites, Kudurru, boundary stones, land grant, *narû*, royal stele

В. М. Дубоўская

**ДА ПЫТАННЯ ўЖЫВАННЯ ТЭРМІНА “КУДУРРУ”
АДНОСНА ПМНІКАў СЯРЭДНЕВАВІЛОНСКАГА ПЕРЫЯДУ
(ПАЧ. XVI – СЯР. XII СТСТ. ДА Н. Э.)**

Касіцкае панаванне ў Вавілоніі доўжылася амаль пяць стагоддзяў. Гэты племянны саюз захапіў уладу ў пачатку XVI ст. і кіраваў краінай ажно да разгрома элімітамі ў сярэдзіне XII ст.

Менавіта з часамі кіравання касітаў звязана з’яўленне асаблівай катэгорыі помнікаў, за якімі ў сусветнай гістарыяграфіі традыцыйна замацавалася назва “кудурру”, альбо “памежны камень”. Пасля знікнення дынастыі Гандаша, так званыя “кудурру” яшчэ ствараюцца падчас кароткага ўзвышэння Ісіна і ажно да поўнага падпарадкавання Вавілоніі Ассірыйскай дзяржаве ў сяр. VIII ст. да н. э.

Колькасць кудурру адносна ўсяго аб'ёму клінапісных дакументаў рэгіёна невялікая. На дадзены момант іх налічваецца 160, з іх 110 каталагізаваны Урсулай Зэйдль. Акрамя таго, з імі непасрэдна не звязаны помнікі 3 тыс. да н. э., вядомыя як “старажытныя кудурру” (ancient / archaic kudurrus). Больш за палову помнікаў было знойдзена падчас планавых раскопак, астатнія былі набыты на антыкварным рынку, што ўскладняе высвятленне гісторыі іх паходжання [Pizzimenti 2009, 152].

Большасць артэфактаў ўяўляюць сабой стэлы неправильнай формы, выкананыя з каменя (хаця ёсць адзінкавыя гліняныя экзэмпляры). Высата іх сягае ад некалькіх дзесяткаў сантыметраў, да метра. Звычайна на “кудурру” змяшчаецца рэльеф, які займае верхнюю траціну аднаго з бакоў і клінапісны тэкст, у якім гаворыцца аб царскім падараванні зямлі.

Першы такі помнік, вядомы як “камень Мішо” (Мардук-надін-ахе, 1099–1082 гг. да н. э.) быў знойдзены ў Багдадзе французскім батанікам Андрэ Мішо ў 1788 годзе і прывезены ў Парыж [Slanski 2003, 77]. Планамерным вывучэннем вышэйзгаданых дакументаў даследчыкі заняліся ў пачатку 20 ст. Менавіта тады тэрмін “кудурру”, альбо “памежны камень” пачынае атаясамлівацца з помнікамі касіцкай эпохі.

Дадзеныя артэфакты былі персаніфікаванымі. Мноства царскіх камянёў мела сваё імя, якое выконвалася згодна наступнай формулы: “Імя каменю: бог NN, абаронца кудурру”. Верагодна, “імя” і было адным з падмуркаў для шэрагу даследчыкаў атаясамліваць слова “кудурру” з самім каменным помнікам [Hinke 1907, 80].

Так, на камені Назі-Муруташа чытаем:

“Імя каменя: Набу, абаронца кудурру палёў” (Назі-Муруташ (MDP II, 86)).

Альбо:

“Імя гэтага каменя: Нінурта і Нуска абаронцы кудурру” (Навухаданосар I [Hinke 1907]).

Але, узгадваючы слова *кудурру* ў імёнах камянёў ніяк не паказвае на тое, што самі прадметы атаясамліваліся з імі.

Упершыню звярнуў увагу на дадзеную неадпаведнасць яшчэ L. W. King. У прадмове да кнігі “Вавілонскія памежныя камяні і мемарыяльныя табліцы у Брытанскім музеі” ён піша: “камень сам па сабе не з’яўляўся маркерам, які аддзяляе межы валодання, але форма запісу тэкста, якая абавязкова змяшчае апісанне межаў надзела, дае права перакладаць кудурру як “памежны камень” [King 1912, VIII]. З другой паловы XX ст. ўсё часцей выказваецца меркаванне, што сам каменны помнік лепш атаясамліваць са словам *narû* (стэла, манумент), а не з тэрмінам *kudurru*, які характарызуе штосьці, узведзенае на мяжы зямельнага надзела [Brinkman 1976].

Каталог Урсулы Зэйдль, які выйшаў у 1989 годзе, прапанаваў даследчыкам самы поўны і сістэматызаваны збор выяў і босскіх сімвалаў, змешчаных на так званых “кудурру”. Гэта дазволіла паглядзець на дадзеныя артэфакты як на сакральныя і ўсумніцца ў рацыянальнасці знаходжання іх на полі ў якасці памежных знакаў.

На карысць таго, што помнікі касіцкай эпохі не трэба атаясамліваць з памежнымі маркерамі, гаворыць той факт, што ні адзін “кудурру” не быў знойдзены непасрэдна на полі, па-за межамі горада [Slanski 2003, 31]. Усе манументы, паходжанне якіх магчыма вызначыць, былі знойдзены альбо ў храмах, альбо на тэрыторыі іншых пабудоў. Тэксты некаторых помнікаў ускосна пацвярджаюць меркаванне, што

дадзеныя прадметы знаходзіліся менавіта ў храме, бо “размяшчаліся перад тварам бога”. Так, у тэксце каменя цара Мелі-Шыпака (MDP X 87) чытаем, што ён дорыць зямлю сваёй дачцэ Хунубат – Нанайе і ставіць камень (*narû*) у прысутнасці багіні Нанайя.

Трэба звярнуць увагу і на той факт, што частка помнікаў была знойдзена па-за межамі Вавілоніі, у Эламскіх Сузах падчас раскопак 1897–1902 гг. “Кудурру” знаходзіліся ў адным памяшканні разам са знакамітай стэлай Хаммурапі (XVIII ст. да н. э.) і стэлай Нарам-Сіна (2300 г. да н. э.), якія былі звезены эламітамі ў знак прыніжэння пакаронай краіны ў 1176 г. да н. э. Тое, што прадстаўнікі іншай культуры ўспрынялі “памежныя камяні” таксама, як і стэлу Хаммурапі і ўсталявалі іх ў адной прасторы перад храмам уласнага бога, наводзіць на думку, што і ў “родным” культурным асяродку вышэйзгаданыя прадметы былі блізкімі і, магчыма, успрымаліся аднолькава. Складана таксама ўявіць, што эламіты з мэтай рабавання шукалі “камяні” на палях, а пасля забіралі іх з сабою. Найбольш верагодна, што ад разбурэння і гвалту цярпелі храмы, у якіх і знаходзіліся царскія камяні [Slanski 2000, 97].

Але больш за ўсё прымушае ўсумніцца ў правамернасці выкарыстання тэрміна кудурру адносна помнікаў сярэдневавілонскага перыяду тэкставая інфармацыя. Надпісы, размешчаныя звычайна па ўсёй плошчы каменя, выконваліся па пэўных правілах. Акрамя самого факта дарэння, падаравання ад цара якой-небудзь персоне і апісання зямель, якія перадаваліся ў карыстанне, маецца частка тэкста, якая змяшчае праклёны ў адрас патэнцыйнага злачынцы. Гэта частка дакумента, якая змяшчае ў сабе апеяццю да бостваў, пералік злачынстваў і варыянты наступстваў за іх, вызначальна ў адносінах высвятлення правамернасці выкарыстання тэрміна “кудурру”.

Акадскае кудурру літаральна азначае “граніца, мяжа” і сустракаецца ў першую чаргу ў “імені каменю”, аб чым ужо ўзгадвалася, і ў частцы злачынстваў і пракляццяў, з ім звязаных. Прапісваецца звычайна сілабічна, радзей шумераграфмай NIG.DU, пры тым ніколі не мае пры сабе дэтэрмінатыва, які называў бы матэрыял, з якога гэты прадмет быў выраблены.

Часам слова кудурру ўзгадваецца ля імя бога Нінурты, які называецца “гаспадаром межаў (*mišru*) і кудурру (*kudurru*).

У помніку, датаваным кіраваннем Назімуруташа (1311–1286 гг. да н. э.) ёсць зварот да Нінурты з просьбай вынішчыць межы і кудурру (Назімуруташ RA 66). Такі ж заклік сустракаецца і на камяні часоў Кудур-Энліля (RA 66, 69). Пры тым дзеяслоў *samāku*, што выкарыстоўваецца ў адносінах да кудурру азначае “узводзіць дамбу альбо засыпаць канал”. То бок ў дадзенай сітуацыі ў якасці натуральнай мяжы выступае элемент воднай сістэмы, але зусім не ўзгадваецца пра якое-небудзь дзеянне, накіраванае на ліквідацыю каменя.

У некаторых выпадках сумесна са словам кудурру, акрамя слова “мяжа” (*mišru*), выкарыстоўваецца “памежная лінія” (*ussu*). У тэксце помніка Мардук-надін-ахэ (Cailou Michaux) бога Нінурту заклікаюць ліквідаваць усе тры згаданыя элемента: мяжу, памежную лінію і кудурру.

Помнік часоў Мелі-Шыпака (MDP II 99) папярэджвае, што нельга разбураць мяжу, памежны роў (*ikū*) і кудурру.

Такім чынам, тое, што мае назву “кудурру”, узгадваецца ў шэрагу тых аб’ектаў, якія ўспрымаюцца непасрэдна як мяжа, элемент ландшафта, штосьці, што мае адносіны непасрэдна да зямельнага надзела.

Бог Нінурта, што ўзгадваецца як абаронца і валадар кудурру, меў двайную прыроду. З аднаго боку ён успрымаўся як бог-ваяўнік, з другога, як апякун сельскагаспадарчых угоддзяў [Slanski 2003, 30]. У далейшым гэта сінтэзіравалася ў новую функцыю – абаронцы і заступніка граніц, у тым ліку межаў зямельнага надзела. Тое, што кудурру знаходзіцца пад наглядам Нінурты, таксама можа пацвердзіць меркаванне, што лакалізацыя кудурру павінна быць на полі.

Акадскае *narû* – “стэла”, “манумент”, таксама шырока выкарыстоўваецца ў тэкстах згаданых помнікаў. Слова ^{na4}*narû* пішацца сілабічна альбо шумераграфмай NA₄/NA.RÚ.A, дзе NA₄ – дэтэрмінатыў, што азначае “камень”.

З тэксту вынікае, што *narû* змяшчае ў сабе імёны бостваў. Налічваецца каля 20 варыяцый запісу наступнай тэкставай формулы: “Боствы, чые імёны заклікаюць з гэтага каменя (*narû*)”. Менавіта іх і выкарыстоўваюць для застрашвання патэнцыйнага злачынцы, які адважыцца нанесці крыўду мяжы, кудурру альбо *narû*.

Таксама з тэксту мы дазнаемся, што *narû* змяшчае ў сабе сакральныя сімвалы: зброю бостваў (*kakku* альбо GIŠ.TUKUL), алтары / п’едэсталы (*šubtu*). То бок ўсе гэтыя вобразы размешчаны непасрэдна на камені, але ніколі не гаворыцца, што кудурру змяшчае адпаведныя сімвалы.

У той частцы тэкста, дзе гаворыцца аб магчымых злачынствах, *narû* з’яўляецца адным з аб’ектаў, якому пагражае небяспека. Злачынец, што робіць замах на яго, можа нанесці наступную шкоду: засыпаць зямлёй, паставіць у месца, дзе *narû* не будзе бачны, разбіць, знішчыць імёны бостваў альбо імя самога *narû*. Пералічаныя актыўныя дзеянні могуць быць накіраваны выключна на асязальны фізічны аб’ект, які можна ня толькі знішчыць, але і перамясціць.

Немалаважна і тое, што перад *narû* ўзнікае пагроза не столькі быць знішчаным, колькі схаваным (*aḥāzu*), што ўскосна можа паказваць на яго асноўную функцыю: не аддзяляць, а інфармаваць. Тое, што называецца *narû*, змяшчае ў сабе імёны бостваў і сакральныя сімвалы, павінна быць увесь час даступна да агляду, каб кожны па жаданню ці патрабаванню мог бачыць яго і прачытаць. Адзіным агульнадаступным месцам у такім выпадку з’яўляецца храм, а не зямельны надзел, дзе, зыходзячы з тэксту, знаходзіцца кудурру.

Такім чынам, тэрмін кудурру, што замацаваўся ў сусветнай гістарыяграфіі, не адлюстроўвае ў поўнай меры характар групы помнікаў сярэдневавілонскага перыяду. Сама культура, верагодней за ўсё, выкарыстоўвала дзеля вызначэння вышэй-апісаных прадметаў слова *narû*, чым ставіла дадзеныя камяні ў адзін шэраг з царскімі стэламі (прыкладам “стэлай Хаммурапі”). Каменныя манументы ўсталёўваліся ў храмах дзеля усеагульнага агляду і знаходзіліся пад боскай абаронай, бо змяшчалі ў сабе сакральныя сімвалы, а таксама рашэнні цара, якія не падвяргаліся абскарджванню. Кудурру, як варыянт мяжы, таксама атрымоўваў надзвычайны статус, што і замацоўвалася ў тэксце дакумента. Аднак, кудурру не змяшчаў у сабе тых элементаў (тэкста, сакральных сімвалаў), што змяшчаў *narû*, а калі і з’яўляўся матэрыяльным аб’ектам, памежным каменем ці іншым маркерам, то ўсталёўваўся непасрэдна на полі і аддзяляў адну тэрыторыю ад іншай.

ІЛЮСТРАЦЫІ

Кудурру Мардук-надін-ахэ (1099–1082 гг. да н. э.), альбо “Камень Мішо”, Парыж, Лувр

Кудурру Мелі-Шыпака 1188–1174 гг. да н. э. (MDP X), Парыж, Лувр

Кудурру Мели-Шыпака 1188–1174 гг. да н. э. (MDP II), Парыж, Лувр

ABBREVIATIONS

MDP – Mémoires de la Délégation en Perse. Paris.

RA – Revue d'assyriologie et d'archéologie Orientale. Paris.

REFERENCES

Brinkman J. A. (1976), *Materials and Studies for Kassite History. A Catalogue of Cuneiform Sources Pertaining to Specific Monarchs of Kassite Dynasty*, Vol. I, The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago.

Leick G. (2003), *Historical Dictionary of Mesopotamia*, Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, and Oxford.

Pizzimenti S. (2009), “The astral family in Kassite *kudurrus* reliefs. Iconographical study of Sin, Shamash and Ishtar astral representations”, in *Proceeding of the 55th Rencontre Assyriologique Internationale at Paris*, Paris, pp. 151–61.

Sceil V. (1908), *Mémoires de la Délégation en Perse*, T. X, E. Leroux, Paris.

Seidl U. (1989), *Die Babylonischen Kudurru-Reliefs: Symbole Mesopotamischer Gottheiten*, Freiburg and Göttingen.

Slanski K. (2003), *The Babylonian Entitlement narûs (kudurrus)*, ASOR Press, Boston.

Slanski K. (2000) “Classification, historiography and monumental authority the Babylonian entitlement *narûs* (*kudurrus*)”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 52, pp. 95–114.

Gelb I. J., Steinkeller P. and Whiting R. M. (1991), *Earliest Land Tenure Systems in the Near East: Ancient kudurrus*, Oriental Institute Publications, Vol. 104, The University of Chicago Press, Chicago.

Hinke J. W. (1907), *A New Boundary Stone of Nebuchadrezzar I from Nippur*, University of Pennsylvania, Philadelphia.

King L. W. (1912), *Babylonian Boundary-Stones and Memorial-Tablets in the British Museum*, Oxford University Press, London.

В. М. Дубоўская

**ДА ПЫТАННЯ УЖЫВАННЯ ТЭРМІНА “КУДУРРУ”
АДНОСНА ПМНІКАЎ СЯРЭДНЕВАВІЛОНСКАГА ПЕРЫЯДУ
(ПАЧ. XVI – СЯР. XII СТ. ДА Н. Э.)**

Кудурру – гэта з самых вядомых помнікаў эпохі касіцкага кіравання ў Вавілоніі. Традыцыйна іх вызначаюць як “памежныя камяні”, але да сёнешняга моманту выклікае сумніў правамернасць такой ідэнтыфікацыі. Функцыя дадзеных помнікаў, верагодна, сягае за межы дакументальнай фіксацыі царскага зямельнага падаравання, што не дазваляе ўспрымаць дадзеныя артэфакты выключна як тэрытарыяльныя маркеры і інфармацыйныя носьбіты аб зямельных уладаннях.

Якім чынам вавілонская культура ідэнтыфікавала тыя прадметы, якія ў сусветнай навуцы пазначаюцца як кудурру – адчыненае пытанне. У тэкстах помнікаў адначасова фігуруюць некалькі назваў, з якімі звязаныя як царскія рашэнні, так і супраць злачынстваў. Аналіз названых тэкставых фрагментаў выяўляе, што стваральнікі камянёў раздзялялі непасрэдна зямельную мяжу, якую і называлі “кудурру”, і сам помнік – *narû*. Апошні тэрмін з’яўляецца традыцыйным для пазначэння царскіх стэл, а гэта таксама гаворыць на карысць таго, што каменныя артэфакты касіцкай эпохі былі значна больш складанымі у сваёй функцыі, чым проста ахоўнікі межаў зямельнага надзела.

Рознасць патэнцыйных злачынстваў, накіраваных на кудурру і *narû*, таксама падкрэсліваюць несупадзенне іх прыроды і функцый. Дзеянні, звязаныя з *narû*, вызначаюць яго фізічнасць і пагражаюць у першую чаргу тым, што ставяць пад пагрозу яго ўсёдаступнасць. Прыхвацаць, альбо змяніць інфармацыю на камне – раўназначна яго знішчэнню і караецца не царскім судом, а боскім. Слова кудурру ўзгадваецца ў шэрагу элементаў прыродных ці штучных межаў, якія аддзяляюць зямельны ўчастак і пагрозы супраць яго адпаведныя. Кудурру нельга знішчаць як маркер мяжы.

Азначаныя несупадзенні між словам кудурру і функцыяй каменных помнікаў даюць падставы для меркавання, што традыцыйнае ўжыванне тэрміна не зусім адпавядае таму, чым былі згаданыя артэфакты ў асяродку старажытнай культуры. Атаясамленні іх з *narû* ставіць пытанне, ці не былі яны па сваёй функцыі больш набліжаны да царскай стэлы, чым да звычайнага памежнага маркера.

Ключавыя словы: Вавілонія, касіты, кудурру, памежныя камяні, зямельная падараванне, *narû*, царская стэла

В. Н. Дубовська

**ДО ПИТАННЯ ВЖИВАННЯ ТЕРМІНА “КУДУРРУ”
ДО ПАМ’ЯТНИКІВ СРЕДНЕВАВІЛОСКОГО ПЕРІОДУ
(ПОЧ. XVI – СЕР. XII СТ. ДО Н. Э.)**

Кудурру одні з найвідоміших пам’ятників эпохи Касситського правління в Вавілоніі. Традиційно іх визначають як “межові камені”, але до сьогодняшнього моменту викликає сумнів правомірність такого визначення. Функції даних пам’яток, ймовірно, виходять за межі

документальної фіксації царського земельного дарування, що не дозволяє сприймати дані артефакти виключно як територіальні маркери та носії інформаційні про земельні дарування. Залишається відкритим питання, яким чином вавилонська культура ідентифікувала ці предмети, які у світовій науці прийнято називати “кудурру”. У текстах на цих пам’ятках одночасно фігурує кілька назв, з якими пов’язані як царські рішення так і “заходи божественної охорони” проти злочинів. Текстовий аналіз деяких фрагментів показує, що творці каменів розділяли безпосередньо земельний кордон, який і називали “кудурру”, і сам пам’ятник – *narû*. Останній термін є традиційним для позначення царських стел, а це також говорить на користь того, що кам’яні артефакти касситської епохи були значно складнішими за своїми функціями, ніж просто охорона кордонів. Різниця потенційних злочинів, спрямованих на кудурру і *narû*, також підкреслює розбіжність їхньої природи та функцій. Дії, пов’язані з *narû* вказують на його об’єктність і загрозу в першу чергу його “вседоступності”. Сховати камінь або змінити інформацію на ньому – рівнозначно його знищенню і карається не царська судом, а божественним. Слово кудурру зустрічається в низці елементів, що представляють природний або штучний кордон і відповідні злочини проти нього. Кудурру не можна знищувати як маркер кордону. Зазначені розбіжності між терміном кудурру і функцією кам’яних пам’яток дають підставу для припущення, що традиційне вживання терміна не зовсім відповідає тому, чим були зазначені артефакти в реаліях стародавньої культури. Ототожнення їх з *narû* ставить питання про близькість пам’яток до кам’яних царським стел.

Ключові слова: Вавилон, кассити, кудурру, межові камені, земельне дарування, *narû*, царська стела